

شورای عالی حوزه علمیه قم

مرکز مدیریت حوزه‌های علمیه خاوران

مدرسه فاطمیه (سلام الله علیها) شهرستان شهرکرد

تحقیق سطح دو

رشد

عنوان:

هدی ۵

آداب گفتار در قرآن و روایات

پژوهشگران:

نرگس مرادی، فاطمه اسماعیل زاده، رویا مرادپور

بهار ۱۳۹۵

چکیده

سخن گفتن، از نعمت‌های بزرگ الهی است که نقش تعیین‌کننده در ساختار شخصیتی انسان دارد. قرآن کریم علاوه بر تأکید بر اهمیت سخن، به گفتن سخن نیکو تأکید نموده است. این مقاله با رویکرد تحلیلی و نظری درصدد تبیین دیدگاه قرآن درباره آداب گفتار است و نیم‌نگاهی نیز به برخی روایات در این زمینه دارد. درباره سخن چند تعبیر در قرآن به چشم می‌خورد: قول معروف، قول حسن، قول احسن، قول سدید، قول کریم.

قول معروف، سخن حقی است که مردم طبق فطرت پاک خود آن را می‌شناسند. قول حسن همان گفتار نیکو است و قول احسن، سخنی است که در آن دعوت به سوی حق توأم با عمل صالح و از سر تسلیم در برابر خداوند باشد.

قول سدید، گفتار محکم، استوار و خلل‌ناپذیر است. قول کریم، سخنی نفیس و ارزشمند و به دور از لثامت و پستی است. از منظر قرآن، اصلاح اعمال و بخشایش گناهان از آثار قول سدید (محکم و خلل‌ناپذیر) است و قول احسن، زمینه اختلاف و فتنه شیطان را از بین می‌برد. در روایات نیز آثار فراوانی برای سخن نیکو شمرده شده است که از جمله آنها می‌توان به بسیاریِ دوستان و فراوانی روزی، فزونی عمر و محبوب شدن نزد خانواده خویشان نام برد. سخن نیکو معیارها و آدابی نیز دارد، از جمله اینکه برخاسته از علم و به‌هنگام و به‌اندازه باشد.

کلیدواژه‌ها: قول (سخن گفتن)، قول معروف، قول حسن، قول احسن، قول سدید، قول کریم.

فهرست مطالب

عنوان صفحه

مقدمه ۱

فصل اول: کلیات تحقیق

۱-۱- تبیین موضوع ۳

۱-۲- اهمیت و ضرورت تحقیق ۴

۱-۳- اهداف تحقیق ۵

۱-۴- سؤالات تحقیق ۶

۱-۵- فرضیه ۷

۱-۷- پیشینه تحقیق ۹

۱-۸- روش تحقیق ۱۲

۱-۹- مفاهیم و متغیرها ۱۳

۱-۱۰- ساختار تحقیق ۱۴

۱-۱۱- موانع و محدودیتها ۱۵

فصل دوم: آداب گفتار در آیات و روایات

واژه سخن در قرآن ۱۷

انواع گفتارها ۱۸

گفتار مسئولان ۱۸

۱۹	 سخن گفتن زنان با نامحرمان.....
۲۰	 آداب سخن گفتن در قرآن.....
۲۲	 تعبیر قرآن درباره سخن نیکو.....
۲۲	 قول معروف.....
۲۲	 دیدگاه مفسران.....
۲۳	 نکاتی درباره نظر مفسران.....
۲۴	 قول حسن و احسن.....
۲۴	 دیدگاه مفسران.....
۲۵	 قول سدید.....
۲۵	 دیدگاه مفسران.....
۲۷	 نحوه سخن گفتن در روایات.....
۳۰	 قول کریم.....
۳۰	 دیدگاه مفسران.....
۳۰	 نقد و بررسی.....
۳۱	 قول لین.....
۳۱	 آثار سخن نیکو.....
۳۳	 نتیجه گیری.....
۳۴	 منابع.....

به نظر می‌رسد معنای اصلی کرم همان نفیس و ارزشمند باشد، اما مفاهیم دیگری مثل بخشنده‌گی و گذشت یا نداشتن لثامت و پستی از آثار و لوازم کرامت‌اند نه معنا و مفهوم آن، و در آیه شریفه که «کریم» صفت کلام و قول قرار گرفته است همین مفهوم را می‌رساند؛ یعنی کلام و سخنی که ارزشمند باشد. به این معنا، علامه مصطفوی هم اشاره نموده است.

نتیجه اینکه «قول کریم یعنی: سخنی که نفیس و قیمتی و ارزشمند باشد و لازمه آن این است که از دنائت و پستی منزّه، همراه با لطف و محبت و سنجیده و بزرگووارانه باشد و آنچه در کلام مفسران آمده بود غالباً ناظر به مصادیق قول کریم بود نه معنا و مفهوم آن.

۷- قول لَين

اَذْهَبَا إِلَىٰ فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغَىٰ * فَقُولَا لَهُ قَوْلًا لَّيِّنًا لَّعَلَّهُ يَتَذَكَّرُ أَوْ يَخْشَىٰ [۷۳]. هر دو به سوی فرعون بروید؛ زیرا او [در برابر خدا] سرکشی کرده است. * پس با گفتاری نرم به او بگویید، امید است که هوشیار شود و [آیین حق را بپذیرد] یا بترسد [و از سرکشی باز ایستد].

آثار سخن نیکو

سخن نیکو که در آیات متعددی و با تعبیر گوناگونی بدان اشاره شده بود، آثار و برکاتی دارد که برخی از آنها در خود آیات شریفه قرآن و برخی دیگر در روایات اهل بیت علیهم السلام بیان شده است.

در قرآن کریم، سه اثر از آثار سخن نیکو آمده است:

۱. اصلاح رفتارها و اعمال آدمی؛

۲. بخشوده شدن گناهان؛

۳. جلوگیری از ایجاد فتنه و اختلاف میان مردم.

در آیه شریفه ذیل، به دو اثر نخست اشاره شده است: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَقُولُوا قَوْلًا

سَدِيدًا يُصْلِحْ لَكُمْ أَعْمَالَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ فَازَ فَوْزًا عَظِيمًا» (احزاب: ۷۰-۷۱)؛ ای

کسانی که ایمان آورده‌اید، از خدا پروا داشته باشید و سخنی استوار گوئید تا اعمال شما را به صلاح آورد و

گناهانتان را بر شما ببخشاید و هرکس خدا و پیامبرش را فرمان برد قطعاً به رستگاری بزرگی نایل آمده است. البته در آیه شریفه، تقوا هم در کنار سخن نیکو مطرح شده است و طبق ظاهر آیه، این دو اثر از آثار تقوا و سخن نیکو است ولی به هر حال، سخن نیکو - هرچند به عنوان یکی از دو عامل - می‌تواند در اصلاح اعمال و بخشایش گناهان مؤثر باشد.

علامه طباطبائی به این پرسش که چگونه سخنان نیکو سبب اصلاح رفتار آدمی و بخشوده شدن گناهان می‌گردد، چنین پاسخ می‌دهد: این بدان جهت است که وقتی نفس آدمی عادت به راستی و قول سدید نمود دیگر دروغ و سخن لغو و یا سخنی که فسادانگیز باشد از او شنیده نمی‌شود و وقتی این صفت در نفس آدمی پایدار شد و از گناهان گذشته خود پشیمان گشت و این پشیمانی همان توبه است که آمرزش گناهان را به دنبال دارد.

همان‌گونه که اشاره شد، از منظر قرآن کریم یکی دیگر از آثار قول احسن که از مصادیق سخن نیکوست، از بین بردن زمینه اختلاف و فتنه است، آنجا که می‌فرماید: «وَقُلْ لِعِبَادِي يَقُولُوا الَّتِي هِيَ أَحْسَنُ إِنَّ الشَّيْطَانَ يَنْزِعُ بَيْنَهُمْ إِنَّ الشَّيْطَانَ كَانَ لِلْإِنْسَانِ عَدُوًّا مُّبِينًا» (اسراء: ۵۳)؛ و به بندگانم بگو آنچه را که بهتر است بگویند که شیطان میانشان را به هم می‌زند؛ زیرا شیطان همواره برای انسان دشمنی آشکار است. بر اساس این آیه شریفه، خداوند به مؤمنان فرمان می‌دهد سخن نیکو گویند تا میان آنان اختلاف نیفتد.

نتیجه گیری

۱. قرآن کریم برای سخن گفتن که از نظر توده مردم کار روزمره بشری است و اهمیت چندانی به آن نمی‌دهند، ضابطه و قانون ارائه داده است. از منظر قرآن، قول نیکو در کنار عمل صالح سهمی بسزا در ساختن شخصیت آدمی و سعادت اخروی او دارد.

۲. قرآن از سخن نیکو و موردپسند خداوند با تعبیری همچون معروف، حسن، احسن، سدید و کریم یاد کرده است.

۳. قول معروف سخنی است که شناخته شده نزد عقل و فطرت مردم است و آن سخنی است که حق و نیک باشد که مردم با فطرت پاک خود آن را می‌شناسند.

۴. قول احسن همان گفتار نیکوست و قول احسن به حسب آیه شریفه «وَمَنْ أَحْسَنُ قَوْلًا مِّمَّنْ دَعَا إِلَى اللَّهِ وَعَمِلَ صَالِحًا وَقَالَ إِنِّي مِنَ الْمُسْلِمِينَ» سخنی است که در آن دعوت به سوی حق تعالی توأم با عمل صالح و برخاسته از تسلیم در برابر اوامر الهی باشد.

۵. قول سدید به معنای سخنی است که از استحکام و اتقان لازم برخوردار باشد؛ یعنی سخنی که محکم و استوار و خلل‌ناپذیر است. دیدگاه‌هایی که در تفسیر آن ذکر شده عمدتاً ذکر مصداق است نه معنا و مفهوم قول سدید.

۶. با توجه به معنای اصلی واژه کرم در لغت، کریم چیزی است که نفیس و ارزشمند است. قول کریم سخنی است که دارای ارزش و قیمت باشد و مفاهیمی مانند بخشنده‌گی و گذشت، یا نداشتن لثامت و پستی از آثار و لوازم کرامت‌اند.

۷. در قرآن کریم برای سخن نیکو سه اثر ذکر شده است: اصلاح رفتارها و اعمال آدمی، بخشوده شدن گناهان، و جلوگیری از ایجاد فتنه و اختلاف میان مردم.

منابع

۱. ابن فارس، احمد، معجم مقاييس اللغة، قم: مركز نشر مكتب اعلام اسلامي، ۱۴۰۴ق.
۲. بحراني، سيدهاشم، البرهان في تفسير القرآن، چ دوم، بيروت: مؤسسه اعلمي للمطبوعات، ۱۴۲۷ق.
۳. بلخي، سليمان، تفسير مقاتل، بيروت: دارالتراث العربي، ۱۴۲۳ق.
۴. حسيني شيرازي، سيد محمد، تقريب القرآن، بيروت: مؤسسه الوفاء، ۱۴۰۰ق.
۵. دهخدا، علي اكبر، لغت نامه دهخدا، ج ۲، سيروس، ۱۳۲۵.
۶. رازي، ابولفتح، روض الجنان و روح الجنان، مشهد: آستان قدس رضوي، ۱۴۰۸ق.
۷. رازي، فخرالدين، التفسير الكبير، چ چهارم، بيروت: داراحياء التراث العربي، ۱۴۲۲ق.
۸. راغب اصفهاني، حسين بن محمد، المفردات في غريب القرآن، قم: دفتر نشر كتاب، بي تا.
۹. سبزواري نجفي، محمد بن حبيب الله، ارشاد الازهان في تفسير القرآن، بيروت: دارالتعارف، ۱۴۱۹ق.
۱۰. سورآبادي، عتيق بن محمد، تفسير سورآبادي، تهران: فرهنگ نشر نو، ۱۳۸۰.
۱۱. طباطبائي، سيد محمد حسين، الميزان في تفسير القرآن، چ سوم، تهران: دارالكتب الاسلاميه، ۱۳۹۶ق.
۱۲. طبرسي، فضل بن حسن، جوامع الجامع، چ دوم، قم: مهر، بي تا.
۱۳. —، مجمع البيان، بيروت: دارالمعرفه، ۱۴۰۶ق.
۱۴. طوسي، محمد بن حسن، التبيان في تفسير القرآن، قم: مكتب الاعلام الاسلامي، ۱۴۰۹ق.
۱۵. طيب، سيد عبدالحسين، اطياب البيان، تهران: اسلام، ۱۳۷۸ش.
۱۶. عميد، حسن، فرهنگ عميد، ج ۲، چاپ دوم، امير كبير، ۱۳۷۴.
۱۷. فضل الله، سيد محمد حسين، تفسير من وحي القرآن، چ دوم، دارالملاك للطباعه و النشر، ۱۴۱۹ق.
۱۸. فيروزآبادي، مجدالدين محمد، قاموس المحيط، بيروت: داراحياء التراث العربي، ۱۴۲۲ق.
۱۹. فيومي، احمد بن محمد، المصباح المنير، بي جا، بي نا، ۱۳۴۷.

۲۰. مدرسی، سید محمدتقی، تفسیر هدایت، ترجمه احمد آرام، مشهد: آستان قدس رضوی، ۱۳۷۷.

۲۱. مصطفوی، حسن، تفسیر روشن، تهران: مرکز نشر کتاب، ۱۳۸۰.

۲۲. معین، محمد، فرهنگ معین، ج ۲، نامن، ۱۳۸۶.

۲۳. مکارم شیرازی، ناصر و دیگران، تفسیر نمونه، چ بیست و دوم، تهران: دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۸۰.

۲۴. میبیدی رشیدالدین، کشف الاسرار، تهران: امیرکبیر، ۱۳۷۱.

۲۵. نجفی بلاغی، محمدجواد، آلاء الرحمن فی تفسیر القرآن، قم: مکتبه وجدانی، بی تا.

۲۶. <http://www.erfan.ir/farsi/book/book....=۱۰۸&PageID>

۲۷. <http://www.ahsanolhadith.ir/books/۵۸۱۸.html>